

پروفیسر

کودکان کار، معضلی بین‌المللی

تالیف

محدثه نقی زاده

میلاذ میوه یان

انتشارات فرزندگان دانشگاه

۱۳۹۸

سرشناسه	: نقی زاده، محدثه، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور	: کودکان کار، معضلی بین‌المللی / تألیف محدثه نقی زاده، میلاد میوه‌یان.
مشخصات نشر	: تهران: فرزندگان دانشگاه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۵۳۸-۳۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: کودکان کار
موضوع	: Child labor
موضوع	: کودکان کار -- قوانین و مقررات
موضوع	: Child labor -- Law and legislation
موضوع	: کودکان کار -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: -- Law and legislation -- IranChild labor
شناسه افزوده	: میوه‌یان، میلاد، ۱۳۷۰ -
رده بندی کنگره	: HD۱۳۹۶۲۳۱/ن۷:۹
رده بندی دیویی	: ۳۳۱/۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۶۲۰۴۱۰

انتشارات فرزندگان دانشگاه

کودکان کار، معضلی بین‌المللی

تألیف: محدثه نقی زاده - میلاد میوه یان

ناشر: فرزندگان دانشگاه

ناظر فنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۵۳۸-۳۰-۵

مرکز فروش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، کوچه مینا، پلاک ۲۹، طبقه سوم

۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹ - ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۲۶

تقدیم بہ ہمسر عزیزم عسل

من تو راناب ترین شعر زمان میدانم

و تو م میداننی تا بد دل من می مانی

تو مرا می فہمی من تو را می خواہم

و ہمین سادہ ترین قصہ یک انسان است

تقدیم بہ زیبا ترین و پر معنائ ترین واژه های زندگی ام پدر و مادر عزیزم کہ ہر نگاہشان لغت نامہ ای کو یاست و

معا کر عشق، مہربانی، فداکاری، صبوری، تقدس و آرامش...

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار.....
۱۹	فصل اول.....
۱۹	کلیات.....
۸۳	فصل دوم.....
۸۳	تحلیل اسناد حقوقی بین المللی در زمینه ممنوعیت کار کودک.....
۱۵۹	فصل سوم.....
۱۵۹	بررسی اقدامات جهانی و ملی در راستای محو کار کودک و نقش و مسئولیت دولت ها در راستای تحقق آن.....
۲۴۵	فصل چهارم.....
۲۴۵	ایران و ممنوعیت کار کودک.....
۳۲۲	منابع و مأخذ.....

پیشگفتار

کودکان کارگر به کودکانی گفته می شود که به صورت مداوم و پایدار به خدمت گرفته می شوند. کار کودک یک امر شایع و حتی شاید یک پدیده ی در حال رشد در جهان امروزی است. شاید بتوان گفت تمام کودکانی که کار می کنند با عدول از استاندارد های ملی و بین المللی و یا نقض آنها به کار مشغولند، این امر یک واقعیت عینی است و به عنوان مثال در موارد زیر مصداق دارد:

الف) کودکانی که در شرکت های صنعتی کوچک کارهایی انجام می دهند نظیر لمس سیم های ظریف خیلی ریز که منجر به فقدان بینایی آنها از سنین ۵ تا ۸ سالگی می شود.

ب) کودکان چوپان که با مالکان املاک بزرگ قرارداد می بندند تا در طول روز ۱۵ ساعت کار کنند.

ج) کودکانی که در معادن زیر زمینی کار می کنند.

د) کودکانی که به عنوان کارگر فصلی و ارزان در مزارع مرطوب آغشته به ماده ضد آفت طاعون به کار گرفته می شوند.

ز) کودکان در داد و ستد های خیابانی - یک وضعیتی که در جهان توسعه یافته شایع

است.

فقر و نیاز مادی علت اساسی کار کردن کودکان است. شرایط نامساعد اجتماعی و اقتصادی کودکان را به کار کردن مجبور می‌کند. این حالت اضطرار و نیاز مادی است که ایشان را وادار می‌دارد برای رهایی از فقر و بدست آوردن لقمه نانی به کار پردازند. عوامل دیگر نیز به نوبه خود این عامل اصلی و علت اساسی را تشدید می‌نمایند. از جمله این عوامل دیگر عبارتند از: مهاجرت از شهر به روستا و عدم ثبات شغلی سرپرست خانواده، نابسامانی وضع خانوادگی کودک به سبب غیبت پدر یا بیماری، از کار افتادگی یا مرگ یکی از والدین، و یا عدم موفقیت کودک در تحصیل. روشن است که در مورد کودکان خانواده‌های فقیر غالباً به سبب فقر خانواده و عدم توانایی تحمل هزینه تحصیل کودکان اشتغال ایشان به تحصیل دشوار است، مضافاً به آنکه بی‌سوادی والدین نیز مشکلاتی در راه تحصیل کودک پدید آورده و نمونه و سرمشقی نامناسب برای وی می‌باشد. در کشورهای پیشرفته از لحاظ اقتصادی، اغلب کودکان در کشاورزی و غالباً در کنار خانواده خارج از ساعات کلاس و در ایام تعطیل تابستان کار می‌کنند. علاوه بر کشاورزی کودکان و نوجوانان در فعالیتهای بازرگانی به عنوان فروشنده یا توزیع‌کننده کالا و در کار هتلداری و رستوران بویژه در زمان تعطیلات و در نقاطیکه مسافر زیاد است به کار می‌پردازند. آلبرت توماس اولین مدیر دفتر بین‌المللی کار عقیده داشت وضع نابسامان کودکان خردسال شاغل در کارهای ریسندگی و غیره و لزوم جلوگیری از آنان بیش از هر عامل دیگری انگیزه اقدامات اولیه و فعالیت‌های مربوط به ایجاد یک سازمان بین‌المللی بود که منجر به تاسیس سازمان بین‌المللی

کار گردید. به همین سبب در مقدمه اساسنامه سازمان بین‌المللی کار و در ضمن اصول کلی جزو فعالیت‌ها و اقداماتی که باید صورت گیرد حمایت از کودکان و نوجوانان ذکر شده است. این امر مجدداً در اعلامیه فیلادلفیا مورد تأکید قرار گرفته است. در راه اجرای اهداف فوق سازمان بین‌المللی کار مقاله‌نامه‌ها و توصیه‌نامه‌های متعددی تصویب نموده است. در همین راستا، مقاله‌نامه بدترین اشکال کار کودک (مقاله‌نامه شماره ۱۸۲) و توصیه‌نامه شماره ۱۹۰، برنامه ملی اقدام جهانی سازمان بین‌المللی کار در مورد بدترین اشکال کار کودک (ارائه شده در سال ۲۰۰۶ که دوره زمانی تا ۲۰۱۶ را مورد هدف قرار داده)، ۱۱ مقاله‌نامه در خصوص حداقل سن اشتغال در صنایع، کارهای دریایی کشاورزی کارهای غیر صنعتی، صید دریایی و غیره از جمله اسناد بین‌المللی هستند که بیشترین ارتباط را با کار کودک دارند. سازمان ملل در سال ۱۹۵۹ اعلامیه جهانی حقوق کودک را تصویب نمود و نیز در سال ۱۹۶۶ میثاقین بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حقوق مدنی و سیاسی را تصویب کرد که در آن دو توجه ویژه‌ای به کودکان شده است. ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی بیان می‌دارد: هیچ کس را نباید در بردگی یا انقیاد نگه داشت یا ملزم کرد که به کار تحمیلی یا اجباری بپردازد. ماده ۱۰ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به دولت‌های طرف آن سفارش می‌کند که افراد جوان را از بهره‌کشی اقتصادی و اشتغال به کارهای زیان‌آور برای اخلاقیات، تندرستی یا زندگی‌شان و نیز از کارهایی که احتمالاً مانع رشد طبیعی آنها می‌شود، محافظت نمایند. همچنین این سند، دولت‌ها را متعهد می‌

سازد که محدودیت های سنی وضع نمایند تا اشتغال کارمزدی کودکان پایین تر از آن سن ممنوع و طبق قانون مجازات گردد. همچنین سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۹ کنوانسیون حقوق کودک را تصویب کرد که جامع ترین سند در خصوص حقوق کودک می باشد. سازمان بین المللی کار در سال ۱۹۹۲ برنامه بین المللی در خصوص محو کار کودک با هدف کلی محو تدریجی کار کودک که این هدف باید از طریق بالا بردن قابلیت و توانایی کشورها برای مقابله با این مشکل و ارتقا جنبش جهانی برای مبارزه با کار کودک صورت می گرفت، را پایه ریزی کرد. در حال حاضر **IPEC** دارای نهاد هایی در ۸۸ کشور می باشد. **IPEC** بزرگ ترین برنامه مربوط به کار کودک و بزرگ ترین برنامه عملیاتی سازمان بین المللی کار می باشد. **IPEC** شیوه های گوناگونی را برای دست یافتن به اهدافش در نظر گرفته است برای مثال از طریق توسعه برنامه هایی در سطح کشورها در خصوص اصلاح خط مشی ها، در نظر گیری اقدامات جدی برای پایان دادن به کار کودک و همچنین ارتقا سطح آگاهی برای تغییر نگرش های اجتماعی و ارتقا تصویب و به کار گیری موثر کنوانسیون های سازمان بین المللی کار در خصوص کار کودک. این تلاش ها باعث شده اند که صد ها هزار کودک از کار و ورود به نیروی کار بازداشته شوند. براساس آمار سازمان جهانی کار، سالانه ۲۱۵ میلیون کودک ۵ تا ۱۴ ساله در جهان محروم از کودکی می شوند. طبق این آمار ۱۲۰ میلیون نفر از آنها وارد بازار کار شده و مشغول به کار تمام وقت هستند که از میان ۶۹ درصد در بخش کشاورزی و ۹ درصد در صنعت کار می کنند. ۶۱ درصد این کودکان

در آسیا، ۳۲ درصد در آفریقا و ۷ درصد در آمریکای لاتین زندگی می کنند. قاچاق انسان از راه های عمده وارد کردن این کودکان به بازار است. بر اساس آمارهای موجود، هم اکنون ۳۸۰ هزار کودک ۱۰ تا ۱۴ ساله در سراسر کشور به صورت ثابت مشغول به کار هستند و حدود ۳۶۰ هزار کودک نیز به عنوان کارگر فصلی فعالیت دارند. آنگونه که از گزارش سازمان بین المللی کار و آمارهای ارائه شده بر می آید مشکل کار کودک در همه جای دنیا دیده می شود و کمتر کشوری را می توان یافت که از این پدیده مبرا باشد. به گزارش برخی از فعالین حیطه آسیب های اجتماعی در کشور ایران قریب به ۱/۵ میلیون کودک کار می کنند. اگرچه انجمن حمایت از حقوق کودکان آمار را بیش از این می داند. سازمان های مسئول معمولا هر ساله خبر از جمع آوری بیست تا سی هزار کودک خیابانی از سطح شهر های بزرگ می دهند و اینکه متأسفانه باندهای تبهکاری وجود دارند که سعی می کنند از اینگونه کودکان در جهت نیل به مقاصد غیر قانونی خود بهره مند شوند. در جامعه ایران کودکان مهاجر زیادی نیز زندگی می کنند که یا وصف قانونی شناخته شده ندارند و یا حتی هویت آنها زیر سوال است و از سند هویتی نیز محروم هستند. این کودکان نیز به انواع کارها سوق پیدا می کنند و از جمله آسیب پذیرترین کودکان هستند.

در زمینه ممنوعیت کار کودک و حمایت از کودکان کارگر جمع آوری مطالب به زبان فارسی تا حدودی دشوار بوده است. چرا که هیچ کتاب فارسی که به طور تخصصی به مسئله کار کودک در حقوق بین الملل و ضرورت ممنوعیت کار آنها توجه

داشته باشد، وجود ندارد. در ابتدا باید اشاره شود که در کتاب های فارسی همچون حقوق سازمان های بین المللی هیچ اشاره ای به کار کودک نشده است. این کتاب ها تنها به بررسی ساختاری هر سازمان از جمله سازمان بین المللی کار می پردازند. از این دسته کتاب ها به طور نمونه می توان به این موارد اشاره کرد:

۱. خانی، محمد حسن ، سازمان های بین المللی، انتشارات دانشگاه امام صادق، چاپ

اول ۱۳۸۵؛

۲. موسی زاده رضا، حقوق سازمان های بین المللی، انتشارات پاژنگ، چاپ اول

۱۳۷۶؛

۳. ناصر زاده، بابک، کنوانسیون های سازمان های بین المللی، انتشارات بهنامی، چاپ

اول ۱۳۸۶؛

این وضعیت حتی در خصوص کتاب های انگلیسی ترجمه شده به فارسی نیز وجود دارد به عنوان نمونه می توان به این کتاب اشاره کرد:

۱. آرچر، کلیو، سازمان های بین المللی، ترجمه ی فرزانه عبدالملکی، نشر میزان،

چاپ اول ۱۳۸۴.

اصلی ترین کتابی که به زبان فارسی در زمینه حقوق کار و کار کودک به طور کلی یافت می شود " کتاب حقوق بین المللی کار " نوشته دکتر عزت الله عراقی (موسسه انتشارات دانشگاه، تاریخ انتشار ۱۳۶۷) می باشد. این کتاب به طور کلی به حقوق کار و

کارگران می پردازد که بخش هایی از این کتاب مربوط به بررسی اجمالی مفاد مقاله نامه های سازمان بین المللی کار در زمینه کار کودک است. در فصل چهارم از بخش ۳ این کتاب عناوینی چون تاریخچه کار کودکان، علل کار کودکان، معیارهای مربوط به حداقل سن شروع به کار در بخش های مهم اقتصادی مشاهده می شود و به نقش و فعالیت های دیگر سازمان های بین المللی در زمینه کار کودک توجهی نکرده است و نگاهی گذرا و اجمالی به بحث کار کودک داشته است و با توجه به قدیمی بودن این کتاب مشخص است که استاندارد ها و اطلاعات به روز شده در زمینه کار کودک را نمی توان در این کتاب مشاهده کرد. هرچند، این کتاب یکی از منابع ارزنده در زمینه کار کودک است که در کتاب به نحو مطلوب به مطالب آن ارجاع داده خواهد شد. برخی دیگر از کتاب ها هم هستند که به طور کلی به مقاله نامه های سازمان بین المللی کار توجه داشته اند نه کار کودک از جمله مواردی از این کتاب ها می توان به شرایط کار (مقاله نامه ها و توصیه نامه ها) ترجمه دکتر مهری تقفی، موسسه کار و تامین اجتماعی ۱۳۷۹ اشاره کرد. همچنین برخی از کتاب های حقوق بشری وجود دارند که صرفا به حقوق کودک پرداخته اند نه کار کودک که از جمله این کتاب ها می توان به کتاب تاریخچه و اسناد حقوق بشر در ایران (نوشته ی شیرین عبادی، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، تهران، ۱۳۸۳) و کتاب نهادهای حقوق بشر: جمهوری اسلامی ایران و سازمان ملل متحد (نوشته ی رضیه ی موسوی فر، نشر گرایش، ۱۳۸۲) اشاره کرد.

برخی از مقالات فارسی به چاپ رسیده به طور اجمالی به بررسی مقوله نامه های سازمان بین‌المللی کار در زمینه کار کودک می‌پردازند به عنوان مثال، مقاله ی " نگاهی به کنوانسیون بدترین اشکال کار کودک " (نوشته بهنام غفاری فارسانی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷) به لحاظ شکلی به بررسی این کنوانسیون و مفاد آن می‌پردازد. مقاله " کودک و کار کودک در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی ایران " (مجتبی همتی، کار و جامعه شماره ۵۳) این مقاله به لحاظ جامعه‌شناختی و از منظر علوم اجتماعی به بررسی حقوق کودک و کار کودک در کنوانسیون حقوق کودک و در ایران می‌پردازد که خلاء یک تحلیل حقوقی در آن به چشم می‌خورد. مقاله دیگری که به مقوله حقوق کودک پرداخته است، بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقوله نامه های بین‌المللی با قوانین و مقررات داخلی (نوشته ی امیر ایروانیان، مجله دادرسی، شماره ۳۸، ۱۳۸۲) می‌باشد که این مقاله هم صرفاً به حقوق کودک پرداخته است نه کار کودک.

با توجه به اینکه سازمان بین‌المللی کار اصلی‌ترین سازمان تخصصی است که به مقوله کار از جمله کار کودک می‌پردازد مقالات انگلیسی به روز و متعددی در زمینه کار کودک منتشر کرده است که کمک ارزنده ای به این کتاب می‌کنند و به نحو مطلوب از آنها استفاده خواهد شد.

فصل اول

کلیات

در این فصل، در مبحث اول، ابتدا تعریفی از کودک و اینکه در حقوق بین الملل چه ملاکی برای کودک نامیدن یک فرد وجود دارد ارائه می گردد و آنگاه کار کودک از دیدگاه حقوق بین الملل تعریف می گردد. همچنین در این مبحث تاریخچه کار کودک و تاریخچه شکل گیری اقدامات بین المللی در راستای ممنوعیت کار کودک ارائه می گردد. برای مبارزه با کار کودک نیز ابتدا باید درک کنیم چه عواملی منجر به سوق دادن کودکان به بازار کار می گردد به همین علت در مبحث دوم، علل متعددی که بر ورود کودکان به بازار کار تاثیر می گذارند، بررسی می گردند. تفاوت های قابل ملاحظه ای بین انواع کار هایی که کودکان انجام می دهند وجود دارند، به طوری که برخی سخت و طاقت فرسا و برخی دیگر خطرناک و به لحاظ اخلاقی ناشایست هستند، بر این اساس در این مبحث به بررسی برخی از انواع کار کودک پرداخته می شود. در پایان این مبحث نیز به برخی از پیامدهای عمده کار چه به لحاظ جسمی، چه عاطفی و چه روحی و روانی بر کودکان پرداخته می شود. در مبحث سوم، با توجه به

پیامدهایی که کار برای کودکان به همراه دارد به ضرورت ممنوعیت کار کودکان از جنبه‌های مختلف پرداخته می‌شود. همچنین در این مبحث آمارهای ارائه شده از سوی سازمان بین‌المللی کار در خصوص توزیع جهانی و منطقه‌ای کودکان کارگر و همچنین تعداد کودکان کارگر بر اساس جنسیت و گروه سنی بررسی می‌شوند و در نهایت نگاه اجمالی به اسناد و کنوانسیون‌های تصویب شده در رابطه با ممنوعیت کار کودکان انداخته می‌شود.

مبحث اول : تعریف کودک، کار کودک و تاریخچه‌ی ممنوعیت کار

کودک در حقوق بین‌الملل

گفتار اول: تعریف کودک

به منظور دستیابی به تعریف کودک باید ابتدا آن را از حیث واژه‌شناسی معنا کرد: واژه "Child" رایج‌ترین واژه‌ای است که در زبان انگلیسی درباره کودک به کار برده می‌شود و منظور از آن کسی است که در زیر سن بلوغ قرار دارد و بویژه در رابطه با اشخاص دیگری که والدین او محسوب می‌گردند.

حقوق بین‌الملل ضابطه‌نوعی و ملاک سن را برای کودکی برگزیده است. مطابق ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ "هر انسانی که به ۱۸ سال نرسیده باشد کودک محسوب می‌شود، مگر آنکه طبق قانون دولت متبوع کودک سن بلوغ زودتر به وی اعطا شود".^۱ سن بلوغ در این ماده که ۱۸ سالگی است یک سن مطلق نیست بلکه

^۱. Convention on the Rights of the Child, ۱۹۸۹.

بر حسب قانون ملی کودک متغیر است.^۱ به همین جهت مقررات کنوانسیون در مورد کودکانی که تحت حاکمیت قوانین ملی خود زودتر به سن رشد قانونی می رسند نیز استثنائاً قابل اعمال و اجرا است. علت وضع مقررات قسمت اخیر ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک این است که کشورها با توجه به وضعیت جسمی و روانی و رشد عقلی کودکان تحت حاکمیت خود و در پاره ای از موارد با توجه به واقعیات سیاسی و اجتماعی و با در نظر گرفتن آداب و سنن مذهبی، سن معینی را به عنوان سن رشد و بلوغ اعلام می کنند.

به هر حال در عمل بیشتر حامیان حقوق کودک اینگونه در نظر می گیرند که ۱۸ سال باید به عنوان سن ایده آل برای تعیین پایان دوران کودکی باشد.

برطبق کنوانسیون بدترین اشکال کار کودک ۱۹۹۹ (شماره ۱۸۲) واژه کودک باید برای تمام اشخاص زیر ۱۸ سال به کار برده شود.

برطبق پروتکل سازمان ملل تحت عنوان پروتکل پالرمو راجع به پیشگیری، سرکوبی و مجازات قاچاق کودک، کودک به معنای هر شخصی زیر ۱۸ سال است.

بنابراین برای اهداف این کتاب منطقی است که کودک به عنوان هر شخصی زیر

۱۸ سال قلمداد شود.

گفتار دوم: تعریف کار کودک

^۱. موسوی بجنوردی، سید محمد، بررسی مفهوم و معیار کودکی در تفکر اسلامی و قوانین ایران برای بهره مندی از حقوق مربوطه، پژوهشنامه متین، ۱۳۸۲، شماره ۲۱، ص ۳۰.

عبارت کار کودک تصور ویژه ای را مجسم می‌سازد: ما کودکان را زنجیر شده به چرخ‌های بافندگی در کارگاه‌های تاریک و در شرایط نامناسب می‌بینیم، گویی که در خطی طولانی و کابوس گونه جای دارند که از لنگشایر در دهه ۱۸۳۰ تا جنوب آسیای دهه ۱۹۹۰ ادامه می‌یابد. به طور کلی تعریف عموماً پذیرفته شده ای از کار کودک وجود ندارد. تعاریف متنوعی از این واژه توسط سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های غیردولتی، اتحادیه‌های کارگری و غیره استفاده می‌گردد و اغلب مشخص نمی‌گردد چه تعریفی از این واژه به کار برده می‌شود. هرچند، به طور معمول واژه "کار کودک" زمانی به کار برده می‌شود که منظور بهره‌کشی از آنها باشد. چنین دیدگاهی از آن جهت مطرح است که کودکان برای کار کردن بسیار کوچک هستند و یا کاری به آنها واگذار می‌شود که شرایط نامطلوب و خطرناکی را برای آنها به همراه دارد.^۱ می‌توان این گونه بیان کرد برای کودکی که کار می‌کند، استفاده از دوران و دنیای کودکی مفهومی ندارد، یا در واقع چنین کسی از حقوق طبیعی سن خود محروم می‌شود. بارزترین این حقوق پایمال شده، برخورداری از تعلیم و تربیت و طی طبیعی مراحل رشد کودک است.

به طور کلی کار کودک یک معنا و مفهوم منفی با خود به همراه دارد و یک شاخص واضح درون کنوانسیون‌های سازمان بین‌المللی کار وجود دارد که تاکید می‌

^۱. Making Decent Work an Asian Goal: Combating Child Labour in Asia and the Pacific, Progress and Challenges, ILO, ۲۰۰۵, pp ۱-۶۵, at ۵. Available at: www.ilo.org/ipeinfo/product/download.do?type=document&id.

کند هرگونه تعریف آماری کار کودک باید شامل فعالیت هایی گردد که برای رفاه و بهزیستی کودکان خطرناک است. در سال های اخیر مفهوم کار کودک معمولاً بر اساس کنوانسیون شماره ۱۳۸ مشخص می گردد که جامع ترین و موثق ترین تعریف بین المللی از حداقل سن برای شروع به کار یا همان فعالیت اقتصادی را مشخص می کند. این کنوانسیون مقرر می دارد که حداقل سن شروع به کار نباید کمتر از سن تکمیل تحصیل اجباری و کمتر از ۱۵ سال باشد. همچنین کنوانسیون شماره ۱۳۸ تصریح می کند که حداقل سن استخدام یا شروع به کار که به احتمال زیاد سلامت، امنیت و اخلاقیات کودکان را به خطر می اندازد نباید کمتر از ۱۸ سال باشد.

یونیسف در سال ۱۹۹۷ در گزارشی راجع به وضعیت کودکان جهان عنوان کرده است: کار کودک باید بر روی یک پیوستار در نظر گرفته شود، به طوریکه کار مخرب و بهره کشانه در یک انتها و کار مفیدی که رشد کودکان را بدون مداخله در تحصیل و تفریح آنها ارتقا می دهد در انتهای دیگر قرار دارد. و بین این دو قطب بخش های گسترده کار وجود دارد که به طور منفی بر رشد کودک تاثیر نمی گذارد.

برنامه اطلاعات آماری و نظارت بر کار کودک سازمان بین المللی کار که مسئول پیگیری و بررسی کار کودک در سرتاسر جهان است تعریفی از کودکان کارگر ارائه کرده است. طبق تعریف **SIMPOC**، کودکان کارگر عبارتند از کودکان بین ۵ تا ۱۱ ساله که در هر گونه فعالیت های اقتصادی شرکت می کنند، کودکان ۱۲ تا ۱۴ ساله که در کارهای خطرناک شرکت می کنند و کودکان ۱۵ تا ۱۸ ساله ای که در بدترین

اشکال کار کودک شرکت می‌کنند. به عبارت دیگر، **SIMPOC** سه نوع کار را به عنوان کار کودک قلمداد می‌کند:

(۱) کاری که توسط یک کودک زیر حداقل سن اشتغال سازمان بین‌المللی کار انجام می‌شود و این کار بر تحصیل و رشد آن کودک تاثیر منفی می‌گذارد.

(۲) کار خطرناک یعنی کاری که به علت ماهیت اش سلامت فیزیکی، روانی یا اخلاقی یک کودک را به خطر می‌اندازد.

(۳) کارهایی که بدترین اشکال کار کودک در نظر گرفته می‌شوند از جمله بردگی، قاچاق، کار اجباری و بندگی، استخدام اجباری کودکان برای مخصمات مسلحانه، فاحشه‌گری و فعالیت‌های غیر قانونی.

تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای بین انواع کارهایی که کودکان انجام می‌دهند وجود دارد. برخی از آنها سخت و طاقت فرسا، برخی بسیار خطرناک و برخی دیگر به لحاظ اخلاقی نامناسب هستند. در همین رابطه سازمان بین‌المللی کار عنوان کرده است که نباید تمام کارهایی را که کودکان انجام می‌دهند به عنوان کار کودک قلمداد کرد. مشارکت کودکان و نوجوانان در کاری که بر سلامت و رشد فردی آنها تاثیر نمی‌گذارد یا در تحصیل آنها خللی ایجاد نمی‌کند، به طور کلی کاری مثبت قلمداد می‌گردد. این کار که به عنوان "کار سبک"^۱ هم از آن یاد می‌شود شامل فعالیت‌هایی همچون کمک به والدین در خانه یا انجام کارهای سبک برای کسب پول توجیبی

^۱. Light Work.

خارج از ساعات مدرسه یا در تعطیلات تابستانه می شود. این نوع فعالیت ها به رشد کودک و رفاه خانواده کمک می کند و برای آنها مهارت و تجربه به همراه می آورد و همچنین آنها را برای تبدیل شدن به اعضای کارآمد جامعه آماده می سازد.^۱

واژه "کار کودک" اغلب به عنوان کاری تعریف می گردد که:

• به لحاظ روانی، فیزیکی، اجتماعی یا اخلاقی برای کودکان خطرناک و مضر است؛ و

• در تحصیل کودکان تداخل ایجاد می کند،

• آنها را از فرصت حضور در مدرسه محروم می کند،

• آنها را وادار به ترک مدرسه می نماید، و یا

• آنها را همراه با حضور در مدرسه به انجام کارهای سنگین و طولانی مدت وادار می سازد.^۲

کار کودک در بدترین فرم خود شامل به بردگی گرفتن کودکان، جدا کردن آنها از خانواده هایشان، قرار دادن آنها در معرض خطرات و بیماری و یا رها کردن آنها در خیابان های شهرهای بزرگ - اغلب در سنین بسیار پایین می شود. اینکه آیا فرم های خاص کار را بتوان "کار کودک" نامید به سن کودک، نوع و ساعات کاری که انجام

^۱. <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>, pp ۱-۳, at ۱.

International Labour Organization

^۲. *Ibid.*

می‌دهد، شرایطی که تحت آن کار انجام می‌شود و اهداف ناشی از آن کار بستگی دارد.

سیاست مداران تمایل دارند که کار کودک را به عنوان کاری تعریف کنند که رشد و بهزیستی کودکان را مختل می‌سازد. اقتصاد دانان یک تعریف عینی تر را ترجیح می‌دهند، آنها کار کودک را به عنوان فعالیت های اقتصادی در نظر می‌گیرند که کودکان در آنها شرکت می‌کنند. این تعریف شامل بردگی و فاحشه‌گری می‌شود اما به انواع فعالیت هایی که کودکان به طور معمول در سرتاسر جهان در آنها شرکت می‌کنند، بسط داده می‌شود.

با توجه به نکات ذکر شده، می‌توان کار کودک را به این صورت تعریف کرد: کار کودک کاری است که کودکان را از دوران کودکی شان، پتانسیل و جایگاه انسانی شان محروم می‌سازد و برای رشد فیزیکی و روانی آن مضر است.

گفتار سوم: تاریخچه ممنوعیت کار کودک

اگرچه کار کودک به عنوان یک مقوله اجتماعی در نتیجه انقلاب صنعتی پدیدار شد، اما کودکان همیشه کار می‌کرده‌اند. کار کودک یک مشکل اجتماعی مرتبط با افزایش تولید صنعتی و سرمایه‌داری می‌باشد. این مقوله اولین بار در جوامع کشاورزی پدیدار شد اما در طول انقلاب صنعتی قرن ۱۸ در بریتانیای کبیر به طور ویژه پدیدار و مورد مخالفت قرار گرفت. پدیده‌ی کار کودک یکی از بزرگ‌ترین رسوایی‌های قرن

۱۹ می باشد که به دیگر کشورهای در حال صنعتی شدن بسط پیدا کرد. این مشکل زمانی برجسته شد که کودکان زیر ۱۰ سال توسط معادن و کارخانه ها به کار گرفته شدند. آنها مجبور بودند تحت شرایط خطرناک با دستمزد بسیار پایین ساعات طولانی کار کنند. اصلاح گران اجتماعی شروع به محکوم کردن کار کودک به علت تاثیر مخرب آن بر سلامت و رفاه کودکان کردند. همراه با انقلاب صنعتی، ماشین آلات جای بسیاری از فعالیت هایی که با دست انجام می شدند را گرفتند و در کارخانه های بزرگ متمرکز شدند. کودکان اغلب این ماشین آلات را از سن ۵ سالگی مخصوصا در صنعت منسوجات هدایت می کردند. کار کودک همچین در معادن زغال سنگ یعنی جایکه کار برای ساعات طولانی در معادن نمناک و تاریک انجام می شدند، رخ می داد.

در دهه ۱۸۳۰ میلادی، پارلمان انگلیس کمیسونی به منظور بررسی مشکلات کودکان کارگر ترتیب داد. بسیاری از کودکان انگلیسی هیچ والدینی برای اینکه از آنها حمایت کنند نداشتند. به هر حال در ۱۸۹۰ میلادی مبارزه علیه کار کودک در یک کنفرانس دیپلماتیک در برلین وارد عرصه بین المللی شد، اما جنگ جهانی اول به طور موقتی به این تلاش ها خاتمه داد. سپس ILO وارد صحنه شد و در اولین کنفرانس بین المللی کار در سال ۱۹۱۹ میلادی، نمایندگان ۳۹ کشور حداقل سن اشتغال کودکان را در بخش های صنعتی، ۱۴ سال تعیین کردند. در سال ۱۹۲۰ میلادی این حداقل سن برای کار دریایی پذیرفته شد و در سال ۱۹۲۱ میلادی همان استاندارد برای کار در

بخش کشاورزی پذیرفته شد. سرعت تصویب این کنوانسیون تا سال ۱۹۷۳ میلادی یعنی زمانیکه کنوانسیون جدید شماره ۱۳۸ راجع به حداقل سن برای پذیرش استخدام به کار پذیرفته شد، کند بود.

با توجه به دغدغه رو به رشد در خصوص اینکه برخی از فرم های کار کودک بسیار خطرناک و غیر انسانی هستند و دیگر نباید تحمل شوند، اجماع نظری در دهه ۱۹۹۰ میلادی دال بر اینکه بیشترین اولویت باید به محو بدترین اشکال کار کودک داده شود، پدیدار شد. بعد از دو سال بررسی جمله بندی دقیق، کنوانسیون بدترین اشکال کار کودک ۱۹۹۹ (شماره ۱۸۲) به اتفاق آراء توسط کنفرانس بین‌المللی کار پذیرفته شد. این پذیرش یک مشخصه منحصر به فرد در تاریخچه ILO می باشد. یک مشخصه جدید و مهم وضعیت کار کودک در حال حاضر این است که یک جنبش جهانی برای مقابله با این مشکل در جریان است. این جنبش با ریشه تاریخی اش در ملت های توسعه یافته، در سال ۱۹۸۹ میلادی با پذیرش کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل به نقطه اوج خود رسید و در سال ۱۹۹۲ میلادی با خلق برنامه بین‌المللی سازمان بین‌المللی کار در خصوص محو کار کودک (IPEC) یک جایگاه نهادینه پیدا کرد و بوسیله کنفرانس آمستردام^۱ راجع به بدترین اشکال کار کودک در سرتاسر جهان در سال ۱۹۹۷ میلادی که منجر به پذیرش کنوانسیون ۱۸۲ شد، تقویت گردید.

^۱ هدف کنفرانس آمستردام که در سال ۱۹۹۷ در آمستردام هلند برگزار شد ارتقا سطح آگاهی در رابطه با بدترین اشکال کار کودکان نظیر بردگی، بندگی، فاحشه گری کودکان و کار در مشاغل و صنایع خطرناک و ترغیب اقداماتی در جهت ریشه کن کردن این معضل بود.

در جدیدترین ابتکار جهانی، در ۱۱ می ۲۰۱۰ میلادی نمایندگان ۸۰ کشور در کنفرانس جهانی در لاهه به میزبانی دولت هلند گرد هم آمدند. این کنفرانس توجه ویژه ای به هدف بین المللی محو بدترین اشکال کار کودک تا سال ۲۰۱۶ میلادی معطوف داشته است.

مبحث دوم: انواع و علل کار کودک و پیامدهای ناشی از آن

گفتار اول: انواع کار کودک

کودکان کارگر در همه مناطق، مخصوصا در کشورهای در حال توسعه، عمدتا در بخش غیر رسمی اقتصاد متمرکز می باشند. کار آنها رسمی نیست - هیچ آژانس دولتی برای استخدام آنها وجود ندارد که این کودکان کارگر را بشناسد چرا که آنها به طور رسمی استخدام نشده اند. افرادی که این کودکان برای شان کار می کنند در بسیاری از موارد کارفرما قلمداد می گردند که عنوان آن ها رسما ثبت نشده است. کودکان برای برخی از مشاغل هیچ حقوقی دریافت نمی کنند، تنها چیزی که از این کار عاید آنها می شود مقداری غذا و جایی برای خواب است. کودکانی که در بخش غیر رسمی کار می کنند از امنیت شغلی برخوردار نیستند، اگر بیمار شده یا در حین کار آسیب ببینند هیچ پرداختی به آنها صورت نمی گیرد و چنانچه کارفرما با آنها بدرفتاری کند هیچ گونه حمایتی از آنها به عمل نمی آید. حیطه بخش غیر رسمی شامل بخش کشاورزی، بخش خانگی، فعالیت ساخت و ساز غیر رسمی، معدن کاری، دست فروشی و. می شود. برخی دیگر از مشاغل هم هستند که با توجه به ماهیت پنهان، غیر قانونی و مجرمانه

شان شناسایی شان دشوار است. مواردی از این قبیل فعالیت های کارهای اجباری، به بندگی گرفتن در ازای بدهی، بهره کشی جنسی تجاری، استفاده از کودکان در قاچاق مواد مخدر و در مخاصمات مسلحانه می باشد.

بند اول: کار کودکان در بخش کشاورزی

کشاورزی یک بخش اقتصادی است که بیشترین تعداد کودکان در آن بخش مشغول به کار می باشند؛ ۶۰ درصد کودکان کارگر در جهان مربوط به بخش کشاورزی می باشند.

بخش کشاورزی به عنوان یکی از خطرناک ترین حیطه های شغلی در نظر گرفته می شود. اما علی رغم خطراتی که در این بخش شایع هستند، قوانین مربوط به کار در این بخش یا به خوبی تنظیم شده نیستند یا معمولاً اجرا نمی گردند.^۱ از جمله دلایل بی توجهی نسبی به کودکان کارگر در زمین های کشاورزی این است که آنهایی که مشکلات کار کودک را مطالعه می کنند و به دنبال توسعه برنامه هایی برای منع کار کودکان می باشند معمولاً در شهرها مستقر هستند و به احتمال زیاد بر شرایط موجود در شهرها نظیر کودکان کارگر در خیابان ها که بسیار مشهود هستند، تمرکز می کنند. نواحی روستایی اغلب به لحاظ فیزیکی و فرهنگی دور هستند که این مانع از پیگیری

^۱. Kumar Yadav Surendra and Sengupta Gowri, Environmental and Occupational Health Problems of Child Labour: Some Issues and Challenges for Future, Department of Environment Management, Institute of Environment Management & Plant Sciences, Vikram University, Ujjain, Madhya Pradesh, India, ۲۰۰۹, p ۱۴۴, available at: www.krepublishers.com/.../Yadav.../JHE-۲۸-۰۲-۱۴۳-۰۹-۱۷۶۴-Yadav.

محققین و برنامه ریزان می گردد. در بسیاری از کشورها معمولا شرایط موجود در شهرها توجه دولت و مقامات مسئول را جلب می کند و اینکه بسیاری از سیاست گذاران ملی و بین المللی تصور می کنند زمین های کشاورزی خانوادگی نمی تواند برای کودکان مضر و خطرناک باشد. خطراتی که این دسته از کودکان در جوامع فقیر و روستایی با آنها مواجه می شوند شامل قرار گیری در معرض باران و آفتاب سوزان و حیوانات و حشرات خطرناک می باشد. آنها ممکن است بوسیله ابزار و آلات کشاورزی به خود آسیب برسانند. کار در زمین های سرد و نمناک با پاهای برهنه باعث می شود به بیماری هایی نظیر سینه پهلو مبتلا شوند. مشکلات پوستی، تنفسی یا عصبی می توانند بر اثر قرار گیری در معرض این آفت کش ها رخ دهند.

کودکان بسته به گروه سنی شان در فعالیت های مختلفی در بخش کشاورزی شرکت می کنند. آنها معمولا علف های خشک، علف های هرز و نی ها را با استفاده از ابزار دستی می چینند، از حیواناتی نظیر گاو و گوسفند نگهداری می کنند و همچنین زنبیل های سنگین حاوی محصولات را حمل می کنند. ساعاتی که این کودکان به طور متوسط در زمین های کشاورزی سپری می کنند ۸ تا ۱۰ ساعت می باشد. وظیفه اصلی کودکان کارگر در زمین های بزرگ کشاورزی سم پاشی و کود دهی است. بسیاری از کودکان ۱۲ ساله بر روی زمین های کشاورزی ممکن است تراکتورهای بزرگ را بدون نظارت برانند. در استرالیا و آمریکا تقریبا ۳۰ درصد پسران ۷ تا ۹ سال در زمین های کشاورزی راننده تراکتور می باشند.

دختران و پسران کارهای مشابهی را در زمین‌های کشاورزی انجام می‌دهند، اما برخی از وظایف خاص بر اساس جنسیت به آنها محول می‌شود. پسران بیشتر برای کارهای خطرناک‌تر انتخاب می‌شوند، اما دختران ممکن است هم در زمین‌های کشاورزی و هم در کارهای خانگی به کار واداشته شوند. در سرتاسر جهان، تقسیم کار بین زنان و مردان و بین دختران و پسران در بین مناطق مختلف، متغیر است. به لحاظ سنتی، بیشتر کار دختران و زنان در بخش کشاورزی متشکل از کار بدون دستمزد می‌باشد به این خاطر که اغلب برای خانواده خود در زمین‌های کشاورزی کار می‌کنند. به بردگی گرفتن کودکان توسط یک زمین‌دار در ازای بدهی والدین^۱ یک نوع خاص کار اجباری است که می‌تواند کودکان را از خانواده‌های فقیر برای کار در زمین‌های کشاورزی بدون دستمزد به کار گیرد. اگر والدین بدهی‌های سنگین داشته باشند، چاره‌ای جز قرار دادن کودکان در اختیار زمین‌داران برای کار در زمین‌های کشاورزی یا کارهای خانگی نخواهند داشت. این وضعیت در نهایت کودکان را در اختیار صاحب‌ملک قرار می‌دهد، جایکه باعث می‌شود کودکان از تحصیل محروم شده و متحمل سختی و مشقت اقتصادی شوند.

طبق گزارش کمیته کارشناسان سازمان بین‌المللی کار، در منطقه جنوب آسیا میلیون‌ها کودک ناچارند به خاطر بازپرداخت بدهی خانواده خود تن به کارهای سخت و دشوار دهند. اغلب قضیه از این قرار است که خانواده‌ای مجبور می‌شود مبلغی

^۱. Debt Bondage.

وام دریافت کند و در مقابل بازپرداخت آن کار کند، در واقع آنها به هیچ عنوان نمی توانند بدهی خود را به موقع بپردازند بنابراین نه تنها از مبلغ وام کم نمی شود بلکه وام دهندگان بی انصاف با افزایش نرخ بهره و حيله و نیرنگ میزان بدهی را همچنان بالا می برند و همه اعضای خانواده از جمله کودکان به صورت برده در می آیند. در ذیل به نمونه هایی از کار کودکان در بخش کشاورزی در کشورهای مختلف اشاره می گردد:

در مصر، بسیاری از کودکان معمولاً برای برداشت گل یاس استخدام می شوند. بین ماه جولای و اکتبر، زمین داران کودکان را از دهکده های اطراف رود نیل برای جمع آوری گل ها در نیمه شب، استخدام می کنند. زمین داران ترجیح می دهند کودکان کم سن و سال را به کار گیرند به این خاطر که دستان کوچک آنها بهتر قادر به چیدن گل ها می باشد. کودکان با پای برهنه در گل و لای کار می کنند و با توجه به کمبود نور در شب باید از حس لامسه خود برای چیدن گل ها استفاده کنند. کودکان بدون وقفه تا طلوع خورشید ۹ ساعت کار می کنند. چنانچه این کودکان به هر دلیلی از کار باز ایستند، ممکن است توسط زمین دار تنبیه شوند.^۱ در زیمباوه، زمین داران چای تعداد زیادی از کودکان ۱۰ تا ۱۲ ساله را استخدام می کنند. آنها معمولاً بر طبق میزان چای برداشت کرده دستمزد می گیرند. این کودکان کارگر کار خود را از ۵.۳۰ صبح آغاز می کنند و ۵ تا ۸ کیلومتر را تا رسیدن به زمین های چای پیاده روی می کنند. پس از

^۱. Bitter Harvest: Child Labour in Agriculture, ILO Project Developing National and International Trade Union Strategies to Combat Child Labour. International Labour Office. Bureau for Workers' Activities, (Geneva), pp ۱-۲۵, at ۱۰. Available at: www.ilo.org/actrav/what/pubs/WCMS_۱۱۱۴۲۷/lang.../index.htm.

پایان روز آنها بسته‌های سنگین حاوی برگ‌های چای را به انبار اصلی حمل می‌کنند. در برزیل، ۱۵ درصد از ۷۰۰۰۰ کودکان میوه چین زیر ۱۴ سال می‌باشند. برخی از کارفرمایان کودکان را استخدام می‌کنند به این خاطر که آنها سبک وزن هستند و بهتر قادر به بالا رفتن از درخت‌ها می‌باشند. آنها برای ۱۴ ساعت کار در روز ۳ دلار دریافت می‌کنند. در کشورهای توسعه‌یافته، کار کودک به چشم می‌خورد اگرچه در مقیاسی کمتر. برای مثال، گروه‌های مرتبط با کار کودک برآورد کرده‌اند که بیش از ۳۰۰۰۰۰ کودک به طور غیرقانونی در آمریکا کار می‌کنند، بیش از نیمی از آنها در زمین‌های کشاورزی تجاری مشغول به کار می‌باشند.

بند دوم: کار کودکان در خیابان‌ها

کار کودک تقریباً در تمام شهرهای بزرگ در کشورهای در حال توسعه و همچنین در بسیاری از کشورهای صنعتی رخ می‌دهد. یک عامل اصلی در دسترس بودن کودکانی است که به علت تورم جمعیت‌های شهری و به علت مهاجرت مردم از روستاها به شهرها نیاز به کار کردن دارند. نتیجه فقر شایع در شهرها است.^۱ بسیاری از این کودکان کارگر در نواحی فقیرنشین ناسالم زندگی و کار می‌کنند. از هر ۱۰ کودک شاغل در خیابان‌ها، ۱ کودک زندگی در خیابان را برای خود بر می‌گزیند. برخی از

^۱. Office of High Commissioner, Protection and promotion of the rights of children working and/or living on the street, United Nations Human Rights, pp ۱-۴۴, at ۸-۹, available at: www.ohchr.org/.../Children/Study/OHCHRBrochureStreetChildren.

این کودکان بیشتر مستعد شرکت در فعالیت های غیر قانونی نظیر کیف زنی می باشند. کودکانی که در خیابان ها مشغول به کار می باشند اغلب دست فروش کالاها، کوچک هستند. برخی دیگر خدماتی از جمله واکس زنی را انجام می دهند. برخی دیگر از کودکان در فروشگاه ها به عنوان باربر فعالیت می کنند. بسیاری از این کودکان در خانه با خانواده های خود زندگی می کنند اما برخی دیگر در خیابان ها بدون هیچ خانه و خانواده ای زندگی می کنند. چنانچه این کودکان تنها باشند می توانند درآمد شان را برای خود نگاه دارند، اما اگر با خانواده زندگی کنند این درآمد صرف مخارج خانواده می گردد. در کشورهای اروپایی، کار بدون دستمزد کودکان در خانواده و انواع دیگری از کارهای دستمزد بگیر در جامعه به چشم می خورد. درحالیکه تمام کشورهای اروپایی دارای قوانینی برای تضمین آموزش پایه و حمایت از کودک در برابر بهره کشی می باشند، در عمل بهره کشی غیر قابل قبول از کودکان در بیشتر این کشورها رخ می دهند. برای مثال، در بلغارستان، گزارش هایی در خصوص کودکانی که در خیابان های شهر های بزرگ کار می کنند توسط سازمان های حقوق بشر و کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد^۱ ارائه شده اند. کودکان خیابانی بلغاری در فعالیت هایی نظیر گدایی، جمع آوری ضایعات و زباله ها، فاحشه گری و دزدی مشغول می باشند. این مثال نشان می دهد که کودکان کارگر در خیابان ها و مشاغل دیگر نسبت به سوء رفتار و جرم آسیب پذیر می باشند به این خاطر که در بخش غیر قانونی و

^۱. The Committee on the Rights of the Child.